

RAPORTUL DINTRE DREPTURILE INDIVIDUALE ȘI CELE COLECTIVE LA HEGEL

SORIN ARDELEANU

The Relationship between Individual Rights and Collective Rights in Hegel.

This study aims to analyze, through a short history of human rights, the main meanings of the concepts of individual and collective rights. It also discusses their new meanings as they appear in Kant and Hegel's works.

Key words: Hegel; individual rights; Kant; law

1. Scurt istoric al drepturilor omului

Germeii ideilor filosofice asupra drepturilor omului apar încă din antichitate, Aristotel exprimând, în cunoscuta sa lucrare *Politica*, teoria legalității și egalității naturale a oamenilor: „numai prin lege devine cineva sclav sau liber, după natură, însă, oamenii nu se deosebesc cu nimic”. În acest sens, filosofii stoici susțineau că oamenii se nasc egali și au drepturi egale de a cultiva înțelepciunea și virtutea, ca expresii ale unui drept natural și universal, legea umană neavând valoare decât în situația în care corespunde legii universale.

Din perspectiva enunțată și creștinismul, prin doctrina sa, propovăduiește egalitatea oamenilor în fața lui Dumnezeu și a drepturilor naturale ale acestora, ideile de egalitate naturală a oamenilor având, însă, mai mult un caracter teoretic, abstract, ele neregăsindu-se în plan economic, social, politic sau cultural; putem observa, așadar, că nici stoicismul nici creștinismul nu au impus concepțiile proprii asupra drepturilor omului ca baze ale organizării sociale și politice.

La nivel teoretic, Platon exprimă în opera sa o serie de principii morale înalte, ideea de justiție regăsindu-se, în opinia acestuia, atât în individ cât și în organizarea cetății, în timp ce filosoful Protagoras raportează toate fenomenele naturale și sociale la om, privit ca „măsura tuturor lucrurilor”. Sintetizând în plan juridic înaltele idei umaniste, jurisconsultul roman Ulpian a arătat că, în esență, principiile dreptului ar trebui să conștă în „a duce o viață onestă, a nu vătăma ceea ce aparține altuia și a atribui fiecăruia ce este al său”. În context, trebuie reliefat faptul că, în condițiile extinderii Imperiului Roman, intervenția statului în sfera juridică a individului a fost mult atenuată și diluată, dreptul evoluând spre cel creat de jurisconșulți, având omul în centrul atenției.

Pe acest fond, Ulpian a emis și o definiție a dreptului natural – *quod natura omnia docet* – realizând, totodată, importante distincții între *jus gentium*, *jus civile* și *jus naturae*.

După decăderea Imperiului Roman, Justinian, împărat al Imperiului Roman de răsărit, recuperează opera legislativă anterioară și o codifică într-o adevărată culegere de drept civil, în patru părți: Digestele, Institutele, Codul, Novelele.

După prăbușirea Imperiului Roman și până în secolul al XVIII-lea a urmat o etapă caracterizată prin studii fie profund religioase, fie politice, propice, însă, în ansamblu, dezvoltării individualității umane. Creștinismul a statuat o altă sursă a dreptului decât legea edictată de stat, afirmând că omul, natura acestuia, constituie sursa dreptului, însă, după dobândirea puterii absolute de către Biserică, ideea drepturilor individuale a fost neglijată și uitată treptat, sursa dreptului fiind considerată a se regăsi în Dumnezeu, statul devenind, în noua accepție, nelimitat, asemenea Dumnezeirii.

Existența unei legi eterne, rațiunea divină, care guvernează lumea este promovată, în această perioadă, de o serie de gânditori iluștri, precum Sfântul Augustin, Sfântul Toma din Aquino, William Occam sau John Duns Scot. Pentru Sfântul Toma din Aquino, spre exemplu, statul este un produs natural, al cărui scop îl constituie binele comun și siguranța oamenilor, fără a pune, însă, în valoare drepturile individuale.

În urma unor lupte sângeroase, statul și-a cucerit independența față de Biserică, după secolul al XV-lea, putându-se observa o delimitare a puterilor celor două autorități, civilă și ecleziastică, asupra oamenilor.

Din acest moment asistăm și la recunoașterea unor drepturi individuale și a sursei jusnaturaliste a acestora, omul ajungând centrul societății civile.

Odată cu Renașterea se recunoaște că omul constituie sursa puterii statului, legile fiind generate pentru protecția fiecărei persoane.

Gânditori precum Jean Bodin, Hugo Grotius, Samuel Pufendorf elaborează o serie de concepții privind dreptul natural și importanța individului, ale cărui drepturi fundamentale ar trebui protejate de către stat. Ulterior, Thomas Hobbes și John Locke dezvoltă ideile referitoare la dreptul natural și drepturile fundamentale ale omului, formulând teorii legate de apariția statului și rolul acestuia în raport cu individul, cu omul.

Ideile acestor filosofi au fost adoptate de Revoluția franceză, care le-a consacrat în Declarația drepturilor omului și cetățeanului, document care afirmă că scopul oricărei asocieri politice este apărarea drepturilor naturale ale omului.

Pe aceste coordonate de gândire, Montesquieu și Jean-Jacques Rousseau au preluat și dezvoltat ideile jusnaturaliste și ale existenței drepturilor fundamentale ale omului, concluzionând că fiecare popor are legi proprii, izvorâte din specificul acestuia, societatea – organizată în stat – trebuind să apere drepturile și proprietatea persoanei/individului/omului. O realizare importantă a Renașterii a reprezentat-o recunoașterea libertății persoanei, orice acțiune/convenție prin care s-ar încerca o renunțare sau o limitare a acesteia fiind nulă absolut. S-a statuat, totodată, principiul egalității între oameni, drepturile acestora fiind apărate de către stat fără discriminare, aceste idei fiind preluate, mai târziu, în doctrinele moderne ale protecției drepturilor fundamentale ale omului.

2. Sensurile principale ale drepturilor omului

Drepturile omului sunt definite, literal, ca drepturile pe care le are o persoană, în calitatea acesteia de ființă omenească. De-a lungul timpului, filosofii, logicienii, specialiștii în drept au încercat o multitudine de abordări ale problematicii relațiilor dintre drepturile individuale, drepturile colective și statutul acestora, în cadrul diferitelor forme de organizare socio-umană.

Din această perspectivă, ne propunem să prezentăm, pe scurt, evoluția definițiilor, accepțiunilor și analizelor asupra subiectului, insistând asupra preocupărilor lui Hegel în legătură cu aspectele amintite. Pornind de la sensurile morale și politice principale ale cuvântului „drept“ în mai multe limbi, majoritatea analiștilor s-au oprit asupra celor de rectitudine și îndreptățire.

Referindu-se la rectitudine, aceștia au vorbit, la modul general, despre ceva ca fiind drept, ajungând, în acest sens, să afirme despre o acțiune că este dreaptă.

Privitor la cel de-al doilea sens, de îndreptățire, aceeași valoroși oameni de știință au conchis despre cineva ca având un drept.

Pornind de la aceste aspecte, majoritatea gânditorilor au arătat că doar în cel de-al doilea sens se poate discuta, la modul propriu, despre drepturi. Așadar, drepturile omului sunt analizate și privite, în sensul foarte clar, strict și definitoriu, ca îndreptățiri pe care orice om le are, așa cum arătam și mai sus, în virtutea realității că este o ființă omenească.

3. O nouă concepție asupra drepturilor omului

Conform recunoașterii unanime a specialiștilor, în nici un domeniu al cunoașterii sociale, apogeul și înflorirea epocii moderne nu pot fi înțelese și aprofundate științific fără a face trimitere la operele titanilor culturii germane a timpului, Kant și Hegel.

Immanuel Kant și G.F. Hegel au dezvoltat și îmbogățit o nouă concepție asupra drepturilor omului, din perspectiva „dreptului rațional”, acești filosofi răsturnând sensurile raporturilor dintre om și societate. Astfel, în concepția lui Kant, nu libertatea este primul factor al constituirii societății ci ideea de datorie, sub necesitatea „imperativului categoric”.

Pe de altă parte, Hegel arată că libertatea nu este în contradicție cu constrângerea statului, statul însăși fiind apoteoza libertății, în timp ce, în starea naturală a omului, libertatea este spirit adormit și neîmplinire. Hegel face, astfel, distincție netă între libertatea interioară, proprie individului, ca sursă a moralității umane, și libertatea exterioară, ca sursă a dreptului, obiectivată și desăvârșită prin stat. În replică la teoriile contractualiste, Hegel afirmă: „Când statul este confundat cu societatea civilă și se reduce destinația lui la siguranța și apărarea proprietății și a libertății personale, atunci interesul indivizilor singulari, ca atare, este scopul suprem în vederea căruia ei sunt reuniți – și de aici rezultă, tot astfel, că a fi membru al statului este ceea ce atârnă de bunul lor plac – statul stă, însă, în cu totul alt raport cu individul: în timp ce el este spirit obiectiv, individul însuși nu are obiectivitate, adevăr și caracter etic decât fiindcă este membru al statului.”

Conform viziunii hegeliene, Rousseau a pus la baza statului „... un principiu care, nu numai potrivit formei sale, ci și potrivit conținutului, este gând, mai exact gândirea însăși, anume voința“. Hegel arăta, astfel, că statul, în accepțiunea lui Rousseau, este numai rezultatul unei sume de voințe determinate, individuale, la dispoziția bunului plac al fiecăruia, în timp ce, în concepția sa, statul este rezultatul unei voințe obiective, situată deasupra individului, „ideea absolută“.

Totodată, spre deosebire de filosofia kantiană, definită ca fiind prin excelență morală și vizând interioritatea, filosofia hegeliană vizează exterioritatea și obiectivitatea. Iată de ce, în opera lui Hegel, considerat un *reprezentant de marcă al curentului raționalist în drept*, în prim plan regăsim spiritul obiectiv, întruchipat ca realitate a dreptului și a statului.

La Hegel, dreptul este absolut, reprezentând raționalitatea care culminează cu ideea de stat. Individul nu mai este considerat ca ființă care se bucură de certitudinea absolută de sine ci ca ființă care își caută împlinirea în afara sa. Omul, ca ființă rațională, își conștientizează limitele, dreptul fiind unica posibilitate pentru depășirea acestora. În opera hegeliană, omul își pierde locul central, fiind substituit de societate. Individul uman, ca persoană, este înlocuit cu subiectul de drept, a cărui realitate este determinată de norma juridică.

Spre deosebire de Kant, la Hegel omul devine un simplu element într-un angrenaj pe care îl consideră absolut străin și dominator¹.

În concepția lui Hegel, dreptul este legitim, atunci când asigură libertatea indivizilor, libertate care presupune, însă, înțelegerea necesității statului. Dreptul realizează o abstractizare a existenței individuale, singura realitate fiind relația dintre subiecții de drept: „Statul – arăta Hegel – ca realitate, reprezintă o voință substanțială pe care el o posedă în conștiința de sine particulară, înălțată la universalitatea sa; este raționalul în și pentru sine”² chiar dacă se încearcă de către unii gânditori și analiști să se acrediteze ideea că Hegel a conceput un raport echilibrat între drepturile individuale și interesul general al statului, alți autori³ consideră că Hegel a instituit între individ și stat o relație de tipul stat-individ etatic creând un dezechilibru în favoarea statului, filosofia acestuia îndepărtându-se de principiul proporționalității dintre stat, drept și drepturi, tocmai prin acest dezechilibru.

4. Raportul dintre individual și general în opera hegeliană

Considerat, după cum arătam mai sus, un reprezentant de marcă al curentului raționalist în drept, Hegel este și exponentul curentului historicismului filosofic sau al idealismului obiectiv.

În abordarea problemei dreptului, Hegel pornește de la *ideea centrală* a sistemului său filosofic: *ce este rațional este real și ce este real este rațional*. Această

¹ G.W.F Hegel, *Principiile filosofiei dreptului* (1831), Editura I.R.I., București, 1996, p. 22.

² *Ibidem*, p. 315.

³ Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *Filosofia dreptului. Marile curente*, Editura A.H. Black, București, 2002, p. 305.

idee stă, în concepția hegeliană, atât la baza spiritului universal cât și a naturii. Ansamblul dreptului, în opinia sa, îl constituie spiritul, în timp ce locul și punctul său cel mai apropiat sunt reprezentate de voința liberă, rezultând, astfel, că libertatea este atât substanța cât și determinația dreptului. Problematika voinței libere în privința dreptului formează esența acestuia. Dreptul, în concepția lui Hegel, este libertatea ca idee⁴. Etapele dezvoltării ideii voinței în sine și pentru sine libere, sunt, în opinia filosofului german, următoarele: *dreptul abstract*, *moralitatea* și *eticul*, elemente care, în raționalitatea lor, ne permit să concepem dreptul.

Voința fiind particulară, deosebită, pentru sine, de voința generală, dă naștere bunului plac și caracterului întâmplător al înțelegerii și al voinței, opusă dreptului care, ca fiind particular și, astfel, variat, în opoziție cu universalitatea sa, ia forma unei aparențe în parte, respectiv inexistent, ceea ce denotă existența unor diverse nedreptăți.

În concepția lui Hegel, omul, ca ființă vie, poate fi supus constrângerii, componenta sa fizică putând fi adusă sub puterea altora, în timp ce voința liberă nu poate, în sine și pentru sine, să fie forțată decât doar dacă ea nu se retrage chiar din exterioritatea în care este reținută sau din reprezentarea acestuia. Dreptul abstract este un drept de constrângere, nedreptatea comisă împotriva acestuia este o violență contra existenței în fapt a libertății umane într-un lucru exterior.

Următoarea treaptă a voinței, care se dorește a fi liberă, în realitate este moralitatea, ea înfățișând latura reală a conceptului libertății, iar binele, ca scop al omului, trebuie să se determine după această idee. Unitatea binelui, subiectiv și abstract, fiind în sine și pentru sine, o constituie eticul, ca idee a libertății, unde Binele viu își are propria realitate. În etic, Binele este substanță, adică împlinirea Binelui cu subiectivitatea. De-a lungul istoriei, eticul este/a fost reprezentant ca justiția veșnică în care agitația indivizilor rămâne doar un joc al valurilor. Substanța acestui etic este constituită din familie, societatea civilă și orânduirea de stat. Familia se desface, în mod natural, într-o multitudine de familii, eticul având aparența pierderii esenței sale, în cazul dat particularitatea desprinzându-se de universalitate.

În societatea civilă eticul își recapătă esența, particularitatea și universalitatea devenind pentru sine o condiționare reciprocă. Omul, promovându-și propriul scop, promovează universalul, iar acesta promovează din nou scopul său. Scopul nu poate fi atins de indivizi, decât în măsura în care ei înșiși determină voința, hotărârea și acțiunea lor în mod universal.

Următoarea realitate a ideii etice este statul. Ideea etică a statului presupune ca universalul să fie racordat la libertatea deplină a particularilor și cu propășirea indivizilor astfel încât interesul familiei și al societății civile să se reunească impunându-se statului, concomitent cu recunoașterea faptului că universalitatea scopului nu poate progresa fără știința și voința particularității, care trebuie să-și păstreze drepturile ei.

---

⁴ G.W.F Hegel, *op. cit.*, pp. 23-36.

Așadar, în accepțiunea lui Hegel, un stat poate fi considerat pe deplin articulat și cu adevărat organizat numai în măsura în care, în ambele momente, generalul și particularul își păstrează puterea⁵.

5. Marginalii hegeliene asupra statului și a dreptului

Pornind de la premisele prezentate mai înainte, Hegel construiește o adevărată știință a statului, încercând să îl înțeleagă ca rațional în sine și afirmând fără urmă de reținere că statul constituțional la care năzuiește este cu totul altfel decât cel absolutist în care trăiește. Este vorba, prin urmare, de statul modern, menit să desființeze abuzurile absolutismului. Însă, în definiția dată dreptului existent, Hegel consideră că acesta corespunde specificului național al fiecărui popor, justificând, astfel, situația specifică din Germania.

El se opune teoriilor egalitariste afirmate de J.J. Rousseau, dar recunoaște că „oamenii se poartă față de legi din teamă”. Din aceste mărturisiri ni se devoalează realitatea germană din timpul lui Hegel: voințele supușilor monarhului absolut realizează libertatea dar... din teamă. Dialecticii, continuă Hegel, îi revine sarcina să demonstreze cum libertatea evoluează de la prima treaptă a dreptului abstract spre adevărata moralitate (*Sittlichkeit*).

Dreptul abstract, arată Hegel, este dreptul persoanei și al lucrurilor. Sfera moralității, situată deasupra dreptului abstract, se ocupă de „dreptul voinței subiective în raport cu dreptul lumii”. Situată deasupra moralității, ca sinteză a ei și a dreptului absolut, moralitatea adevărată (*die Sittlichkeit*) este definită ca „Idea în existența ei în sine și pentru sine”. Statul apare, deci, ca treaptă supremă a moralității, ca formă supremă de spirit etic, asemănător divinului. Pentru aceasta, însă, statul trebuie să parcurgă anterior un proces evolutiv istoric pentru a-și dezvolta ideea și a conferi materialitate rațiunii divine pe pământ.

În fundamentarea teoriei sale, Hegel pornește de la faptul că statul trebuie înțeles principial ca o realitate conștientă a libertății, realul nefiind raționalul ca atare, ci raționalul relativ la stadiul dezvoltării istorice. Ca „realitate în fapt a ideii morale obiective”, statul rațional marchează finalizarea procesului care dă sens istoriei omenești: devenirea concretă a libertății. Forma acestui stat este, în concepția lui Hegel, monarhia constituțională. Statul rațional permite depășirea opoziției aparente între libertățile particulare și supunerea necesară față de autoritatea statului.

Prin stat se pune, astfel, capăt alienării politice a oamenilor. Hegel elogiază statul fiindcă „libertatea ajunge la dreptul ei suprem”⁶ în cadrul acestuia afirmând și că „statul constituie însuși mersul lui Dumnezeu prin lume”.

De altfel, în concepția lui Hegel, statul constituie apogeul sistemului de drept pe care l-a consacrat în *Principiile filosofiei dreptului*⁷.

⁵ Igor Ursan, *Principalele școli și curente de drept în gândirea juridică*, Chișinău, 1998, pp. 34-40.

⁶ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de filosofia dreptului*, traducere de V. Bogdan și Constantin Floru, București, Editura Academiei, 1969.

⁷ *Ibidem*, pp. 257-330.

În vederea împlinirii depline a libertății, este foarte important și necesar ca indivizii să aparțină instituțiilor etice și să fie buni cetățeni ai statului rațional. Astfel, ordinea socială, conectată cu libertatea, va fi stabilă și se va reproduce singură doar dacă indivizii sunt orientați către datorii și virtuți particulare, culminând cu virtuțile bunului cetățean.

Realizând care sunt virtuțile bunului cetățean, individul va acționa/lucra pentru a proteja și conserva cadrul social și politic necesar pentru ca propria sa libertatea să fie posibilă. El își va dori propria sa libertate și, în această direcție, se va bucura atât de libertatea obiectivă, cât și de libertatea subiectivă.

În cadrul statului hegelian, nu vor exista, astfel, diferențe între libertățile interioare și cele exterioare, nici separări între libertățile individuale și colective (momentul istoric al reconcilierii). Rațiunea este înțeleasă ca libertate efectivă atunci când interesele cetățeanului coincid cu imperatiivele statului. Conflictul dintre libertatea individuală și stat trebuie depășit, istoria reprezentând realizarea acestui scop și atestând, totodată, faptul că rațiunea progresează prin depășirea conflictelor.

În timp, distanța dintre libertatea și realitatea ei este redusă, scopul Istoriei constituindu-l momentul în care universalul este realizat, respectiv momentul în care libertatea tuturor oamenilor devine obiectivă, garantată de instituții. Instituții care sunt privite cu încredere deoarece urmăresc interesul universal, nu să abuzeze de puterea și autoritatea lor pentru a-și promova propriile interese, particulare.

Bibliografie

- Coca, George N., *Interesul general și drepturile fundamentale ale omului*, ediția a II-a, Editura Universul Juridic, București, 2011;
- Codoban, Aurel, *Introducere în filosofie*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, dar nepublicată;
- Copilaș, Emanuel, *Libertate și necesitate la Kant, Hegel și Marx*, în „Timpul”, Nr. 228/martie 2018/Nr. 227/Nr. 226;
- Hegel, G.W.F., *Fenomenologia spiritului*, Editura Academiei, București, 1965;
- Hegel, G.W.F. *Leçons sur la philosophie de l'histoire* (traducere J. Gebelin), Vrin, 1963
- Hegel, G.W.F., *Prelegeri de filosofie a istoriei* (traducere de P. Drăghici și R. Stoichiță), Editura Academiei, București, 1968;
- Hegel, G.W.F., *Prelegeri de filosofia dreptului*, traducere de Virgil Bogdan și Constantin Floru, Editura Academiei, București, 1969;
- Hegel, G.W.F., *Prelegeri de filosofia dreptului*, tradcere de Virgil Bogdan și Constantin Floru, Editura Iri, București, 1996;
- Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Akademie Verlag, Berlin, 1956;
- Isac, Ionuț, *Aspecte ale istoriei filosofiei moderne și contemporane în viziunea lui Constantin Micu*, Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj Napoca;
- Papuc Ion, Schmitt, Carl, *Conceptele politice*, Editura Mica Valahie, București, 2013, p. 75-78;

-
- Pohoată, Gabriela, *Rațiunea în istorie și filosofia statului în viziunea hegeliană*, Cogito, vol. III, nr. 1/martie 2011.
- Russell, B., *Istoria filosofiei occidentale*, Editura Humanitas, București, 2005;
- Ursan, Igor, *Principalele școli și curente de drept în gândirea juridică*, Chișinău, 1998, Academia de Poliție „Ștefan cel Mare“, Asociația Tinerilor Juriști Cercetători.